

СТАТТІ

УДК 902 (477.83)“2008/2009“

**СТВОРЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО КАДАСТРУ В ГОРБОГІРНІЙ МІСЦЕВОСТІ
(ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ)**

М. А. Филипчук, Н. Я. Стеблій

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,

e-mail: archeofilip@ukr.net, nstebliy@ukr.net

Викладено основні методичні засади формування Археологічного кадастру України в горбогірній місцевості, сформовані на підставі досліджень, проведених в рамках пілотного проекту “Археологічний кадастр України (Львівська область)” (2008–2009 рр.). Показано доцільність поетапного проведення суцільних археологічних обстежень. Описано чотири етапи: I – підготовчі роботи; II – суцільні обстеження; III – розвідкові роботи на відомих та нововиявлених пам’ятках; IV – камеральне опрацювання матеріалів і підготовка до створення комп’ютерної бази даних.

Ключові слова: Археологічний кадастр, горбогірна місцевість, археологічна розвідка, пам’ятка, човниковий спосіб обстеження території, гідросітка, шурф, підйомний матеріал, стратиграфія, камеральне опрацювання, археологічна база даних.

Археологічний кадастр України передбачає збір і документування інформації про всі археологічні пам’ятки в межах держави, які можна перевірити чи виявити в процесі суцільного поверхневого обстеження території. Це систематизоване зведення відомостей дозволить визначити статус пам’яток як об’єктів археологічної спадщини, ступінь їхньої збереженості, залучати отримані відомості до земельного кадастру України. Крім цього, така інформаційна система може використовуватись і з науковою метою, в першу чергу, під час дослідження системи заселення чи процесів розселення. Успішна реалізація програми кадастрування можлива лише за умови дотримання усіма її учасниками єдиної методики збору і фіксації інформації. Для цього потрібно вдосконалити відомі та розробити нові методи польових археологічних обстежень, а також розробити стандартну форму реєстрування підсумків досліджень.

З 2008 р. співробітники Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка беруть участь у пілотному проекті “Археологічний кадастр України (Львівська область)”, зініційованому управлінням охорони культурної спадщини Львівської обласної державної адміністрації. Протягом двох польових сезонів (2008–2009 рр.) обстежено близько 65 км² у Перемишлянському та Буському районах Львівської області [15]. Саме під час цих досліджень і набуто досвіду створення археологічного кадастру, розроблено основні засади його формування. В цій статті пропонуємо методичні рекомендації, розроблені на основі проведеної роботи.

Основним видом польових археологічних робіт під час формування кадастру є суцільні (тотальні) археологічні розвідки. Під тотальною розвідкою розуміємо фіксацію усіх археологічних пам'яток в наперед визначеному квадраті, розміром 11×11 км (рис. 1). Кожен такий квадрат має чітку прив'язку до географічних координат, що своєю чергою, дозволить в майбутньому, долучити дані Археологічного кадастру України до аналогічних кадастрів сусідніх держав, в першу чергу, до AZP*.

Як показав досвід, створення археологічного кадастру передбачає поетапне виконання робіт. Під час **першого етапу** передбачається врахувати та використати інформацію про вже відкриті та введені до наукового обігу пам'ятки, опрацювати картографічні й архівні дані, наукову та науково-популярну літературу, а також визначити маршрути суцільного обстеження. Таким чином, цей етап можна визначити як підготовчий.

В результаті опрацювання звітів про археологічні дослідження, зводів пам'яток, каталогів, наукових публікацій тощо формується так звана попередня база даних. Однак, уже на цій стадії роботи дослідник зустрічається з цілою низкою об'єктивних труднощів: з недостовірною та малодостовірною інформацією про пам'ятки, оскільки лише окремі з них досліджувалися стаціонарно – шляхом розкопок або ж закладення шурфів чи траншей. Переважна ж більшість стоянок, поселень, селищ, могильників, городищ тощо задокументована на підставі інформації про поверхневі обстеження чи відомостей, наданих аматорами, красзнавцями, вчителями та ін.

У зв'язку з цим хочемо звернути увагу на якісну та кількісну сторони сформованих попередниками джерел: польової документації, наукових звітів, каталогів, публікацій матеріалу тощо. Бо ж саме від повноти та достовірності джерел, їх критичного аналізу та концептуальних і теоретико-методологічних засад дослідника залежить узагальнення й інтерпретація тих чи інших подій, явищ, процесів, що відбувалися протягом тривалого часу в минулому.

Відразу ж зазначимо, що сучасну джерельну базу сформовано вітчизняними археологічними осередками в середині–другій половині ХХ ст. Це, перш за все, пов'язано з активними науково-пошуковими роботами. Цілком закономірно, що пам'ятки, які вивчалися стаціонарно, дістали набагато ширшу характеристику не лише через опис виявлених на них рухомих і нерухомих об'єктів, але й через деталізацію розташування, планіграфію заселеної чи закладеної похованнями площі, стану збереження тощо. Не дивно, що декілька таких пунктів ставали еталонними для тієї чи іншої археологічної культури, періоду чи навіть етапу.

---

* Протягом 70-х рр. ХХ ст. польськими науковцями було сформульовано основні цілі та принципи реалізації програми, яка в 1978–1981 рр. отримала остаточне своє оформлення у вигляді концепції, що була впроваджена до вжитку як метод однотипного проведення поверхневих археологічних досліджень на теренах цілої держави та отримала назву Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) (Археологічне Обстеження Польщі) [17].

Опис пам'ятки в наукових працях, що були результатом згаданих досліджень, як правило включає топографічний опис, характеристику культурного шару, нерухомих та рухомих артефактів, в тому числі, і їх графічне зображення. Так топографія слов'янських селищ Кодин-I та Кодин-II подана так: *"...Поселення займають частину корінного берега р. Дерезлуй, правої притоки Прута, але віддалені від руслу ріки і обмежені невеликими струмками. Поселення Кодин-I розташовано на краю похилого мису, між двома струмками, з третьої сторони мис обмежений крутим берегом, тому площа поселення має природні межі. Її розміри 50×60 м (рис. 4). Значна частина поселення зруйнована сучасними господарськими роботами. Уціліла частина поселення розкопана. Її площа близько 800 кв. м (табл. 1). Поселення Кодин-II відокремлено від Кодина-I струмком і також має природні межі: із заходу і півдня – два струмки, а з півночі – болотиста низовина, що прилягає до високих підвищень. Зі сходу поселення тягнеться вздовж струмка з невеликими переривами до руслу р. Дерезлуй на проміжку 250 м (рис. 5)" [8. С. 29].*

Подібно подаються загальні відомості про селища й іншими провідними дослідниками, зокрема, В. Д. Бараном: *"Багатошарове поселення ... розташоване в ур. Підліски, за 2 км на захід від с. Бовшів, на лівому березі р. Гнила Липа, лівої притоки р. Дністра. Займає південний схил першої надзаплавної тераси, що місцями має рівний рельєф, а в окремих місцях виражений крутими схилами, що переходять у Касову гору. Зі сходу, півночі та заходу воно оточене лісом, а із півдня від долини ріки – болотистою низовиною. На сьогоднішній час частина поселення затоплена штучним озером" [3. С. 583–593; 5. С. 130–137; 16. С. 73–176].*

Як видно із поданого вище, фахівці брали до уваги елементи адміністративної, топо-географічної і гідрографічної прив'язки пам'ятки, коротко характеризували територію її поширення, із зазначенням природних меж, вказували площу. В тих випадках, коли селища знаходилися в заліснених масивах, характеризувалася й дія природних чинників на деструкції нерухомих та рухомих об'єктів: *"...Поселення знаходиться за 4,5 км на північний захід від села Магала в ур. "Думбрава", в лісі. На південно-західних схилах виявлено 128 решток різночасових житлово-господарських заглиблених споруд у вигляді підпрямокутних та округлих западин (діам. 3–4 м і макс. глиб. до 1 м), по периметру яких простежується валоподібний "викид" – штучне нарощення земляних стін. В деяких западинах простежуються входи. На місці однієї з них, було закладено шурф, в якому виявлено уламки ліпного та кружального посуду IX–X ст., перепалене каміння та вугілля. Площа поселення складає 5,4 га" [7. С. 7].*

Опис культурного шару стаціонарно досліджених селищ здебільшого лаконічний, розмежований за культурно-хронологічним принципом: *"Слов'янські відклади культурного шару мають потужність 20–30 см на поселенні Кодин-I і до 50–60 см на окремих участках поселення Кодин-II. В цьому шарі досить мало знахідок. Житла виділяються в сірому передматериковому шарі, а іноді пізніші з них простежуються вже в*

культурних відкладах. Більшість жител заглиблено в глинистий материк. В заповненні жител як правило простежується глинистий прошарок від зруйнованого перекриття, що дає можливість розглядати знахідки, що знаходяться нижче як закритий комплекс” [8. С. 10].

Інформація про нерухомі та рухомі об’єкти (житла, господарсько-виробничі споруди, ями тощо) подавалася фахівцями так: “Напівземлянка № 25 розмірами 4,5×4 м була опущена в материк на 1 м від сучасної і на 0,7 м від давньої поверхні. В її північно-східному куті розміщувалася піч-кам’янка, розмірами 1,7×1,2 м з глиняним черенем. В кутах та посередині стін виявлено стовпові ями. Біля печі стояв укопаний у долівку горщик празького типу висотою 29 см (рис. 61). На глиняній долівці житла знайдено уламки кераміки ранньої фази празького типу, а в заповненні котловану - уламки кераміки пізньої фази культури празького типу” [9. С. 150].

Подібно формувалася джерельна база за матеріалами городищ, що досліджувалися стаціонарно. Незначна відмінність полягала лише в тому, що свою увагу дослідники акцентували на характеристиці та попередній інтерпретації оборонних укріплень: “Городище знаходиться за 1,5 км на захід від села, на високому березі р. Каюта. Від нього зберігся масивний земляний вал (його сучасна висота 2 м) давньоруського часу, який оточує овальний за планом майдан розміром 70 м (рис. 22). В насипі валу, як встановлено під час розкопок, містяться рештки дерев’яних укріплень більш давньої фортеці, які збереглися на висоту 1 м (рис. 23). Укріплення дерев’яної фортеці складалося з повздожніх дубових стін, що проходили паралельно одна з одною на відстані 2,5 м. Вони мали стовпову конструкцію, але стовпи не утворювали суцільної лінії, а стояли на певній відстані один від одного, а між ними закріплювалися горизонтально покладені дерев’яні плахи (рис. 24). Конструкція обох стін однакова, але зовнішня виявилася більш укріпленою, ніж внутрішня. Перша з них складалася з опорних стовпів товщиною 0,4 м, що вкопувалися в материк на глибину 1,4 м і розташовувалися в одну лінію, на відстані приблизно 3,4 м один від одного. Між стовпами лежали навпіл розколоті обгорілі деревини (пластини), які закріплювалися в стояках за допомогою повздожніх пазів на них. Головна (зовнішня) оборонна лінія на ділянках між опорними стовпами додатково була укріплена стовпами – навпіл розколотими деревинами, що були вкопані з обох боків стіни на глибину 0,6 м. Вони розміщувалися на відстані 0,5–0,6 м один від одного (рис. 24). Простішу конструкцію мала внутрішня стіна, яка складалася лише з стовпів діаметром 0,2–0,3 м, між якими закріплювалися горизонтально закріплені деревини. Обидві повздожні стіни додатково зміцнювали поперечні стіни, що мали таку саму конструкцію, як інші. На долівці розкопаних приміщень лежав шар землі товщиною до 30 см, змішаної з вугіллям. Це рештки зруйнованого дерев’яного перекриття приміщень, яке зверху засипалося землею (рис. 25–7). Найімовірніше, дерев’яне перекриття приміщень було плоским, горизонтальним або злегка похилим і використовувалося як бойова платформа для воїнів. Дерев’яні укріплення із зовні були зміцнені оборонним ровом, глибиною 2 м, шириною 6 м. Землею,

викопаною під час риття рову, була підсипана на висоту 1 м дерев'яна стіна. Утворений внаслідок цього земляний укiс під стіною заважав ворогові робити проломи в ній, зміцнював, робив її ефективною в обороні і безпечною проти пожеж. Утворені повздовжніми та поперечними стінами кліти не засипалися землею, а використовувалися як житла (в них знайдено шматки глиняних черенів) та майстерні (в одній з них знайдена кузня). Але в цих житлах не виявлено стаціонарних печей-кам'янок – обов'язкового атрибуту слов'янських жител. Найімовірніше вони заселялися тимчасово. Населення цього поселення жило за стінами укріплень, на території селища. Знайдені на глиняній долівці приміщень дерев'яної фортеці керамічні комплекси відносяться до пізньої фази слов'янської культури типу Луки Райковецької (фаза В2). Вони датують дерев'яну фортецю IX ст. Утворені повздовжніми та поперечними стінами кліти не засипалися землею, а використовувалися як житла (в них знайдено шматки глиняних черенів) та майстерні (в одній з них знайдена кузня)” [2. С. 144; 9. С. 63–64, 158].

Могильники займають незначне місце серед домінуючих видів археологічних пам'яток. Передусім, це пов'язано з їх характером та ступенем вивчення. Як засвідчують результати досліджень, поховальний обряд слов'ян українського Прикарпаття у ранньому середньовіччі характеризується залишками ґрунтових (у невеличких округлих ямах на рівні денної поверхні) та урнових (на тому ж самому рівні) кремаційних захоронень, без будь-яких поверхневих слідів (насіпів): “Ревнянський могильник розташований у західній частині селища X ст. (рис. 34). Його територія покрита лісом і не розорювалась. Завдяки цій обставині могильник досить добре зберігся, лише деякі його поховання порушено кореневою системою дерев. У 1979–1980 роках на могильнику відкрито площу близько 500 кв. м, що дозволило дослідити 53 ямних безкурганних поховання (рис. 35), культове місце (рис. 34) і яму для спалення померлих (рис. 36). Поховання здійснено в круглих (90,6 %), рідше – овальних (9,4 %) ямах, викопаних у верхньому гумусному шарі, через що їхні обриси чітко прослідковуються лише в нижній частині. Вони мають плоске або округле дно, опущене в більшості випадків (74 %) на глибину 0,3–0,4 м і розширені до верху стінки...” [7. С. 70]. Другий тип поховальних пам'яток – кургани з кремацією на рівні денної поверхні, відомі лише з Чорнівки та Чепаносів. Чепаносівський некрополь, розташований на вододілі біля лісу. В ньому налічується лише чотири насипи, які Б. Тимошук датував VII–VIII ст. Два найменші з них розкопані. В одному з них (курган № 1), “в його північно-східній частині, виявлено глиняну обпалену площадку розміром 1,4×1,1 м. Навколо неї в діаметрі до 2 м лежали розкидані шматки обгорілого дерева та вугілля, а на північний схід від площадки знайдено купку людських кальцинованих дрібних кісток... Крім глиняної площадки з рештками кремації, під насипом виявлено сім вогнищ, що розміщувались в ямках глибиною 0,2 м, діаметром 0,4 м. Вони були повністю наповнені вугіллям, попелом та дрібними шматками обпаленого ґрунту. Дрібне вугілля лежало і навколо кожної з ям, займаючи площу діаметром до 1 м. Вогнища разом з глиняною площадкою утворювали коло

діаметром 9 м. Вони, очевидно, мали ритуальне призначення” [7. С. 72]. Подібні кургани з глиняними площадками характерні для слов'янського населення Нижнього Подністер'я.

Опис культових місць з усіма їх складовими (капищами, требищами, жертвними кладезями, житлами жерців тощо) подані дослідниками максимально повно. Це, зокрема, стосується статей та монографічних видань І. П. Русанової та Б. О. Тимощука написаними за матеріалами, отриманими під час досліджень Ржавинського, Кулішівського, Ілівського, Збручських культових місць.

Таким чином, для археологічних джерел, сформованих під час стаціонарних польових робіт, на нашу думку, найбільш характерною є побудова класів, типів, варіантів нерухомих та рухомих артефактів і виокремлення на цій основі археологічних культур. Іншими словами, основна увага дослідників була зосереджена на операційному підході до суто археологічного матеріалу. Як виняток, можна назвати спеціальні дослідження архітекторів, палеоботаніків, остеологів та фахівців природничих дисциплін, які суттєво збагачували джерельну базу. Це своєю чергою давало можливість здійснювати повніші археологічні та історичні інтерпретації.

Джерела, сформовані на основі обстежень та розвідкових робіт, виконували і, на жаль, виконують допоміжну роль під час згаданих інтерпретацій. Тому, порівняно з охарактеризованими вище, є досить бідними. – інформація про пам'ятки містить лише окремі параметри. Наприклад: “Селище знаходиться за 2 км на північний схід від села (с. Тарнавка Глибоцького району Чернівецької області – курсив М.Ф., Н.С.), на лівому березі р. Голянь, в ур. Лань. У 1968 р. виявлено розорені печі кам'янки та знайдено уламки типу Луки Райковецької” [9. С. 166], або ж: “Городище знаходиться в південно-східній частині села, на високому пагорбі, на лівому березі глибокого яру, в ур. Толока. В 1972 р. розкопано оборонні споруди, напівземлянку з вогнищем, господарську будівлю з ямою-погребом та знайдено уламки кераміки типу Луки Райковецької” [9. С. 151]. Іноді короткий опис пам'ятки супроводжує графічна (схематичні, окомірні та інструментальні плани селищ, городищ, могильників) та фотографічна фіксація.

Таким чином, джерельна база, сформована в другій половині ХХ ст., дозволила вирішити чимало питань економічного, соціального, політичного та духовного характеру, що цілком відповідало другому етапу розвитку археологічної науки – етапу типологічно-класифікаційних побудов.

Наступним кроком на підготовчому етапі археологічного кадастрування є вироблення цільової установки. Складається конкретний план роботи: що обстежувати, яку територію, в які терміни, якими силами?

Підготовку до суцільних обстежень, насамперед, варто почати з детального вивчення археологічної і краєзнавчої літератури, в якій може міститися інформація про територію квадрату, який планується обстежувати. Важливими під час підготовки є польові щоденники, плани й інші матеріали з попередніх розкопок, в тому числі, й речі, що зберігаються у відповідних

архівах і музеях. Для кращої орієнтації у пам'ятках античної чи середньовічної епох можна ознайомитися з писемними джерелами, якщо такі є.

Варто також ознайомитися з картотеками археологічних пам'яток у відділах археології академічних інституцій України або в місцевому відділі охорони культурної спадщини. Кожна уже відома пам'ятка в заданому квадраті повинна бути виписана на окрему картку і нанесена на карту, що допоможе виявити необстежені місцевості і дасть вказівники для складання маршруту розвідок. Крім цього, під час повторних розвідок подібна картотека допоможе уникнути пропусків тих чи інших пам'яток.

Таким чином, попереднє вивчення літератури й джерел дозволяє уявити специфіку археологічних пам'яток досліджуваного квадрату, їх хронологічний діапазон, різноманітність, густоту, збереженість тощо, а також уникнути випадків повторного "відкриття" вже відомих археологічних об'єктів.

На підготовчому етапі створення археологічного кадастру варто також детально вивчити географічні особливості досліджуваного квадрату. Для цього, в першу чергу, повинні бути опрацьовані відповідні карти, як нові, так і старі, щоби можна було прослідкувати іноді досить значні природно-географічні зміни (нові русла річок, розорювання нових земель тощо). Територію обраного квадрату бажано вивчити по карті настільки, щоби можна було топографічно намітити пункти, на яких можуть бути розташовані археологічні пам'ятки того чи іншого типу.

Кваліфіковано і результативно провести розвідки можна лише добре володіючи історичною геологією, географією і знаючи загальні закономірності формування ландшафтів.

Історична геологія пов'язана з історією формування земної кори. Тут принципово важливим є виділення пізнього четвертинного періоду і того, що до нього відноситься: плейстоценового і голоценового періодів формування земної кори. Важливо розрізнити геологічні відклади і їхню належність. З ними пов'язані зміни меж морів, озер і рік. Паралельно з цими коливаннями проходили кліматичні зміни, що викликали зі свого боку відповідні зміни рослинного і тваринного світу.

Чергування цих змін було важливим в історії людства, воно послужило основою для відносної хронології окремих історико-археологічних періодів.

Ще в позаминулому столітті встановлено, що через певні не до кінця з'ясовані причини, в четвертинний період, в Північній півкулі періодично наступали періоди посилення діяльності льодовиків, що відходили від гірських районів на досить великі відстані. Вони поширювались по поверхні материків, переносючи зі собою велику кількість каміння, піску, який відкладався в районі льодяного покриву на його окраїнах і далеко за межами територій, покритих льодом і підданих його дії. Глетчери несли зі собою уламковий матеріал, який утворював морени, що відповідали краям льодяних масивів. Але й крім морен, льодовики проводили складну механічну роботу, різноманітні сліди якої збереглись до нашого часу [6. С. 22–23]. Їх потрібно розпізнавати, "читати". Це особливо важливо під час пошуків палеолітичних пам'яток.

Під час польової роботи в районах дії льодовиків важливо визначити зміну льодовикових періодів, так як до кожного з них відносяться та чи інша тераса чи її відклади. Ще в XIX ст. К. Пенком і А. Обермайером для Європи були виділені чотири послідовних зледеніння: гюнц, міндель, ріс, вюрм і міжльодовикові періоди. Ця схема була першою. Однак дії льодовика не були рівномірними на всій території, він по-різному проявляв себе в Західній, Центральній та Східній Європі. Ці відмінності необхідно знати. Для кожного з районів існують свої назви льодовикових періодів. Однак справа не у назвах, а в тому, щоби вловити зв'язок між льодовиковими періодами конкретної місцевості й існуючим сьогодні рельєфом. Бо ж зледеніння, що змінювалися таненнями, спричиняли значні зміни геоморфології і клімату: відбувалося руйнування гірських порід, відкладення морен, утворювалась величезна кількість води, що призводило до утворення потужних річкових потоків і великих водоймищ.

Більшість давніх поселень пов'язана з річковими терасами. Періодизація льодовикових періодів відповідає утворенню наносних долинних відкладів далеко за межами поширення льоду. Проводячи пошук археологічних пам'яток на місцевості, необхідно передусім розібратися в системі утворення прирічкових і озерних терас. В будь-якій річковій долині видно, як вода поступово відступала вниз, залишивши у вигляді терас сліди рівнів попереднього стояння. Тераси притаманні також берегам озер і морів. При цьому спостерігається така закономірність: чим вища тераса, тим вона давніша, і найпізнішими можуть бути тераси, розташовані (одна, дві) безпосередньо біля води. Утворення терас – це процес формування суходолу. Вік терас і перекриваючих їх відкладів рекомендується встановлювати проконсультувавшись з геоморфологами, так як цей природно-хронологічний фактор має велике значення для пошуків і визначення віку археологічних пам'яток. Це ж стосується і берегів озер, які не раз докорінно змінювались на протязі антропогену. Ці явища більш чи менш інтенсивно відбуваються досі.

Тут потрібно розрізняти дві історичні закономірності. Перша пов'язана з льодовиковою і ранньою післяльодовиковою порою, коли відбувався процес утворення сучасного ландшафту і формувалися обриси сучасних морів, озер, їхні корінні береги. Й інший процес, який продовжується досі: підняття і опускання суходолу, повільні зміни обрисів берегів. Ці коливання проходять з різною швидкістю. Проте, пов'язані з цим зміни берегів, мають суттєве значення у пошуках археологічних пам'яток, передусім поселень, завжди пов'язаних з береговими терасами.

Ці ж спостереження, і ще напевно, більшою мірою, характерні для озерних берегів. Вони змінювались багато разів на протязі післяльодовикового періоду. В основному коливання пов'язані з періодами зволоження і посушливості клімату. Багатьма дослідниками відзначається посушливість з періоду енеоліту, коли рівень вод у Середній, Південній Європі був нижчим від сучасного. В подальшому озера понижуються ще більше і сягають максимально низького рівня до кінця епохи бронзи. Цей період відступу озер був пов'язаний з періодом

засушливого клімату. Тому для приозерних поселень велике значення має точне встановлення стратиграфії і характеристики шарів берегових відкладів.

Водні потоки, що утворювалися під час танення льодовиків, змінювали рельєф місцевості, формували складну систему річкових долин, ярів і балок. Кожний з етапів зледеніння змінювався потеплінням і таненням льодовиків, призводив до активізації річкової системи, що живилася за рахунок талих вод. Мільйони тонн гірської породи, зруйнованої льодовиком, під час його руху переносились талими водами на південь і відкладались в річкових руслах. Ці відклади називаються алювіальними або алювієм.

Багато давніх терас виявляються покритими лесом або делювієм. Делювій – це відклади, що утворюються в результаті розмивання водними потоками продуктів вивітрювання, які відкладаються на терасах. За складом вони можуть бути різними: глинистими, піщаниковими, лесовидними, в залежності від порід, котрі вимиваються і відкладаються шарами.

Від делювіальних відкладів відрізняються потужні лесовидні відклади південної частини Західної Європи, Молдови, Середньої Азії й інших районів. Вони нерідко мають значну потужність. Лес – глиниста маса, що складається з дуже дрібних часточок польового шпату, кварцу, вапна та інших мінеральних пилоподібних часток, які в давнину переносились вітром і відкладались у величезних кількостях. Це еоловий лес, утворення якого пов'язане зі сухим і холодним кліматом. До палеолітичних знахідок лесові відклади мають пряме відношення. Лес часто перекриває палеолітичні знахідки, містить їх у своїй товщі. Тому велике значення має встановлення віку лесових відкладів, так як утворення їх ярусів відноситься до різних стадій льодовикового періоду. До того ж він буває поділений викопними ґрунтами.

Під час розвідки для археолога річки виступають в якості необхідного фону. Прирічкові тераси були найбільш заселеними місцями в усі епохи. Дуже важливо вміти пов'язувати поселення різних періодів з певними терасами і зібрати достатньо даних для відновлення тієї ймовірної ситуації, яка оточувала давнє поселення.

Виявити археологічні пам'ятки, виключити зайві пошукові затрати можна лише зрозумівши всю особливість річки, сформованої нею долини й історичних змін її русла. Необхідно також знати, щ ріки по-різному себе поведуть, мають різні берегові структури і проводять роботу в залежності від типу рік: гірські, долинні, степові. Долинні ріки поступово переміщуються в західному напрямку. Це було помічено давно і відомо як закон Бера. При цьому ріки поступово відходять від східного низького берега і одночасно як би підмивають західний берег.

Швидкість течії річкових потоків, характер змін берега також залежать від цілої низки причин. Якщо річковий берег складається із стійких порід, що протистоять руйнівній дії течії, то русло змінюватиметься повільно. Інша картина спостерігається в умовах складання берегів з легко розмивних ґрунтів. У таких випадках руйнування відбувається інтенсивніше. Змінюючи свій напрям, ріки руйнують береги, на яких можуть знаходитися давні поселення і

могильники. Руйнування берегів створює сприятливі обставини для вивчення оголень. Таким шляхом було відкрито значну кількість археологічних пам'яток.

З річковою сіткою незмінно пов'язані яри. В залежності від давності ярів на їх вершинах, і навіть на схилах, бувають розташовані давні стоянки, навіть палеолітичні. Під час пошуку археологічних пам'яток необхідно в кожному з ярів розрізнити його вершину, середню частину і гирло, основний яр і бічні, що утворюють систему, яр діючий чи потухлий. Розмивами і ярковими осипаннями виявляються пам'ятки, що не мають зовнішніх ознак.

Передусім потрібно враховувати, що ґрунти залежать від шару, що залягає під ними. Схематично ґрунтоутворний процес можна уявити у вигляді двох основних історичних стадій: утворення материнських порід і утворення власне ґрунту. Всі ґрунти мають певну давність.

Більшість археологічних пам'яток, окрім палеолітичних і мезолітичних, пов'язані з ґрунтом або підґрунтям. Колір є головною ознакою для встановлення окремих горизонтів ґрунту. Необхідно враховувати також структуру ґрунту. Вона визначається формою і величиною конкрецій, на які розпадається вирізка ґрунту.

Під час археологічних розвідок важливо враховувати, що на перекопаному ґрунті або ґрунті, підданому механічному впливові, виникає рослинність, яка буде поступово змінюватися до повного відновлення єдності з оточуючим непорушеним ґрунтовим покривом. Тому потрібно звертати увагу на відмінності в рослинності під час обстеження території. За різницею в рослинності можна визначити не завжди помітні на поверхні місця розташування жител (землянок, напівземлянок). Необхідно знати основні типи ґрунтів, ґрунтоутворні процеси і вміти визначати поховані ґрунти під насипами курганів або в товщі відкладів, як, наприклад, ґрунти палеолітичних пам'яток.

Отже, вивчення геологічних і фізико-географічних умов розташування археологічних пам'яток має неабияке значення у підготовці до польових археологічних обстежень.

На підготовчому етапі досліджень потрібно подбати і про спорядження особового складу експедиції відповідно до поставлених завдань: зошитами для щоденників, папером для замальовок і креслень, засобами для зйомок і нівелювання, фотоапаратами, засобами для консервації старожитностей та матеріалів для їх пакування і перевезення.

Важливим на першому етапі є і визначення маршруту суцільного обстеження території. При цьому важливим є спосіб пересування, оскільки суцільне обстеження території захоплює і ріки, і вододіли. Виходячи з набутого досвіду, вважаємо, що максимально ефективними є два способи суцільного обстеження території: на рівнинній місцевості – човниковий, в горбогірній – за гідросіткою.

Перший є найбільш поширеним і водночас простим. Щонайменше вісім членів експедиції можуть оглядати територію, розташовуючись в шеренгу на віддалі 50 м один від одного. При цьому, маршрут варто наносити на детальну карту з топоосновою великого масштабу, наприклад на карту В. Тейсера (рис. 2).

В горбогірній місцевості пошук пам'яток ефективніше проводити за гідросіткою. Члени експедиції можуть обстежувати обрану територію, розташовуючись в шеренгу перпендикулярно до русла водної артерії, на віддалі 25 м один від одного, рухаючись почергово відносно лівого та правого берега. Це дозволяє виявляти не лише селища, котрі, як правило, розташовані поблизу водоймищ, але й максимально досягати вершин підвищень та вододілів, тобто в поле зору потрапляють місця, в яких найчастіше розташовуються могильники. З іншого боку, застосування згаданого способу дозволяє повністю охоплювати досліджувану територію (рис. 3).

Другий етап створення археологічного кадастру варто розпочати, на нашу думку, зі збору інформації у місцевого населення. Місцеві жителі часто знають про знахідки в їхній місцевості людських кістяків, кісток тварин, що привернули увагу великими розмірами, речей незвичайної форми, глиняного посуду, а також їм добре відомі, правда під різними назвами, різноманітні вали, горби і пов'язані з ними легенди.

Іноді розпитування жителів є успішнішими, якщо їм показати спеціально підібрану колекцію зразків кераміки і типових речей або ж альбом відповідних фотографій. Отримані відомості варто записати і, якщо можливо, то разом із розповідачем відвідати місце знахідки або ж перевірити ці відомості особисто. Не варто довіряти досить поширеним легендам про бочки із золотом, про золоті коні і т. п. Проте, усі легенди потрібно записувати, так як інколи вони мають реальне підґрунтя. Важливу інформацію можна отримати під час огляду колекцій місцевих краєзнавчих музеїв, кутків, а також збірок приватних колекціонерів.

Найважливішим кроком під час створення археологічного кадастру на цьому етапі є власне обстеження. При цьому варто мати на увазі, що за природними умовами поселення бувають різними, але здебільшого вони поділяються на дві групи: з відкритими культурними відкладеннями і прихованими, вкритими дерном, такими, що не мають оголень. Для пошуку останніх необхідно використовувати особливості рельєфу, а при огляді місцевості ретельно обдивлятися розорані ділянки поля, перекопану на городах землю. Обов'язковою ознакою поселень є їх безпосередня близькість до джерела води – річки, озера, струмка.

Мають свої особливості пошуки поселень в залісненій місцевості - виявлення залишків селищ, городищ і могильників за рельєфними слідами від заглиблених жител та ремісничих споруд, господарських ям, ровів, валів і прибудов до ліній захисту. В разі віднайдення пам'ятки, виготовляється топографічна основа. На неї наносяться місцезнаходження всіх відкритих там деструктивних залишків (надалі деструкцій) об'єктів. Польові роботи завершуються зондуванням одного чи декількох заглиблених жител або майстерень. Така фіксація, пройшла випробування часом. Зараз в горбогірній місцевості віднайдено, обстежено і картографовано рельєфні сліди від понад 200 зниклих поселень. В її основі лежить гіпотеза, згідно з якою серед сотень городищ і селищ, що припинили своє існування, залишки окремих з них можуть

зберігатися в сприятливих природних умовах у вигляді поверхневих слідів: рештків заглиблених і наземних об'єктів різного призначення. Такі сприятливі умови з'явилися внаслідок раптового припинення функціонування, а згодом і повного занепаду пам'яток, територія яких відразу ж вкрилась самосівними лісами або пасовищами, що знаходились поруч, і залишилась у цьому стані по сьогоднішній день. Утворене мікросередовище добре зберегло залишки об'єктів, оскільки на них впливала тільки сповільнена руйнація (нівелювання), заподіяна природними чинниками – змивними та намивними процесами.

Важивим джерелом, що засвідчує саме такий стан збереження пам'яток, хоча і в не такі вже й віддалені від нас часи, є кадастрові плани XVII–XIX ст. тих населених пунктів, поблизу яких розташовані городища, селища і могильники. Порівняльний аналіз кадастрових та сучасних карт землекористування в межах локалізації гнізд-поселень вказує на те, що навіть за останні 250 років характер природного мікросередовища практично не змінився. Плани XVIII–XIX ст. дають не тільки цілковиту уяву про межі поширення лісів, пасовищ, орних угідь в кожному конкретному випадку, але разом з археологічними результатами створюють неабиякі можливості ретроспективного розгляду природного оточення та ресурсних зон пам'яток раніших часів.

Такий стан збереження городищ, селищ та окремих типів могильників і культових місць, спонукав нас до необхідності на основі декількох пам'яток, попередньо узагальнити нагромаджений нашими попередниками і нами досвід та апробувати методика пошуків пошуків і стаціонарних робіт. Оскільки аналогічні нововведення у дослідженнях пізньосередньовічних поселень чеські фахівці назвали "Geodeticko-Topograficky Pruzkum", то нам видається логічним і доцільним назвати комплекс запропонованих нижче підходів – геодезично-топографічні дослідження (надалі ГТД).

ГТД охоплюють низку першочергових робіт на рівні формування джерельної бази. До них необхідно зарахувати: а) аналіз деструкцій об'єктів на основі результатів отриманих під час розкопок в заліснених місцевостях; б) пошуки зниклих поселень за виділеними деструктивними ознаками об'єктів; в) картографування нововідкритих заселених пунктів. Як відомо, теоретична основа цих заходів у вітчизняній практиці є зовсім не розробленою. Необхідність узагальнення нагромадженого досвіду виникла лише тоді, коли вдалося відкрити велику кількість зниклих поселень з добре збереженими слідами. Спочатку ця робота була зумовлена виключно практичними цілями - визначенням характерних ознак деструктивних залишків об'єктів різного типу для проведення систематичних розвідкових робіт. Згодом, під час дослідження виявлених поселень великими площами аналіз поверхневих слідів стає невід'ємною частиною пошукового процесу. Він допомагає перевірити правильність зафіксованої до розкопок забудови поселення; з'ясувати конструктивні особливості заглиблених і наземних господарсько-виробничих об'єктів, які у звичайних умовах зберігання є сильно знищені та визначити стратегію комплексного підходу в дослідженнях зниклих поселень.

Поверхневі сліди цих об'єктів дійшли до нас у відносно доброму стані завдяки наявності двох основних факторів: а) консервуючих властивостей кореневищ дерев і трав в заліснених та пасовищних масивах; б) відсутності антропогенних впливів на деструкції від часу зникнення пам'ятки і до наших днів. У подібній ситуації на первинний стан решток об'єктів незначний вплив мали природні процеси: формування верхнього (над денною поверхнею того часу) прошарку ґрунту за рахунок лісової підстилки, які складають рівномірну верству незначної товщини, а також змиви і намиви, що відбувалися і відбуваються в районі схилів. Ці чинники частково знівельовують рельєфність об'єктів, які припинили своє функціонування, хоча загалом достатньо чітко зберігають первинний вигляд їх деструкцій. Як засвідчують результати розкопок ранньосередньовічних слов'янських поселень, основним будівельним матеріалом для зведення житлово-господарських споруд були верхні верстви ґрунтів, дерево, і дуже рідко, камінь. Загальновідомо, що ґрунти і камінь належать до тих матеріалів, які довгий час залишаються практично незмінними. На противагу їм, дерево є продуктом органічного походження, а тому здебільшого (за винятком перезволожених, закислотнених умов) дуже швидко повністю втрачає свої властивості, тобто перегниває, тліє і т. п. А коли так, то аналіз деструкцій об'єктів, перш за все, слід розглядати в площині ґрунтознавства та геоморфології, через що виняткового значення набуває вивчення кількісної і якісної сторони виявлених їх поверхневих слідів.

Щодо сучасної поверхні, збережені декструктивні залишки можна умовно поділити на три категорії: "вгнуті"; "площинні" (рис. 4) та "випуклі" (рис. 5).

В кожному конкретному випадку їх сучасні обриси та розміри репрезентують той чи інший за призначенням об'єкт. Наприклад, серед "випуклих" значне місце посідають земляні насипи, котрі залежно від параметрів та місцезнаходження можуть бути рештками оборонних валів, гребель, меж, штучного нарощення земляних стін заглиблених житлових і господарських будівель, одно- чи двосторонніх "викидів" обабіч напівзаглиблених доріг тощо. В той же час категорія "вгнутих" деструкцій репрезентує залишки заглиблених житлових і господарсько-виробничих споруд, наземних будівель з підвалами, господарських ям, жертвовних кладезів і т. п. Як бачимо, такий поділ не може служити підґрунтям для систематизації та аналізу поверхневих слідів, середньовічних об'єктів, оскільки в одну категорію потрапляють різні за призначенням споруди. У зв'язку з цим, нам видається за доцільне аналізувати і систематизувати всі наявні на короткотривалих поселеннях об'єкти за функціональними ознаками: загального (рови, ескарпи, вали, наземні прибудови до валів, вежі, в'їзди, дороги, межі) та індивідуального (заглиблені житлові та господарсько-виробничі споруди, наземні споруди з підвалами, наземні господарські будівлі, господарські ями) використання.

З метою проведення глибокого аналізу поверхневих слідів і деталізації його теоретичного обґрунтування розглянемо зниклі поселення з топографічно-геодезичної та геоморфологічно-ґрунтознавчої позицій, що є своєрідними, поки що на цьому рівні досліджень малодостовірними, джерелами. Для ілюстрації

обрано наступні, найбільш досліджені нами пам'ятки - короткотривалі ранньосередньовічні поселення поблизу сс. Стільсько Миколаївського району Львівської області та Коростовата Кіцманського району Чернівецької області, де виявлено і стаціонарно досліджено максимальну кількість груп деструкцій об'єктів та різні типи забудови цих пам'яток: рови, ескарпи, вали, наземні прибудови до валу, оборонні вежі, в'їзди, шляхи сполучення, заглиблені житлові та господарські споруди, господарські ями (погреби) в наземних будівлях, наземні будівлі господарського призначення, наземні будівлі з підвалами, наземні господарські споруди тощо.

Наступним, другим етапом ГТД вважаються польові пошуки зниклих поселень. Виходячи із загальновідомих закономірностей про розташування поселень осілих народів поблизу води, проведення пошукових робіт базується на суцільному обстеженні берегів середніх і малих водних артерій, аж до їх витоків. Як правило, обстежуються обидві сторони струмків і річок, а також прибережні схили ставків, озер та боліт. Відкриті пам'ятки (рельєфні сліди об'єктів чи тільки поширення культурного шару, разом з наявним там підйомним матеріалом) фіксується згідно із загальноприйнятими в археології нормами: виготовляється окомірний, або ситуаційний план зі всіма виявленими на поселенні деструкціями тих чи інших споруд, які тут же нумеруються і детально описуються. З метою підсилення певності про приналежність відкритих об'єктів до того чи іншого часу особлива увага звертається на параметри деструкцій; на наявність культурного шару в межах поверхневих слідів і поза ними (в урвищах, ярах, на дощових вимоїнах лісових доріг і т. п.), тобто в місцях, де культурний шар є, по суті, оголеним. Розвідкові роботи завершуються спробою попереднього датування нововідкритих зниклих поселень.

Останнім, завершальним етапом в ГТД виступає мензульна зйомка, яка передбачає топографічну фіксацію місцезнаходження пам'яток і нанесення на виготовлену основу окреслень усіх деструкцій виявлених об'єктів. Це робиться за допомогою геодезичного приладу – “Кіпрегель – К-1, КН-001”. У процесі виготовлення того чи іншого плану зниклого поселення, використовуються такі способи зйомки: а) перехідних позицій, б) обходу, в) мензульного ходу. Відповідність між виготовленим планом та реальною ситуацією перевіряється через контрольні відмітки-репери, які під час археологічних розкопок відіграють роль геодезичної прив'язки. Вибір масштабу залежить від величини зниклого поселення та густоти об'єктів на їх території. Кількість поверхневих слідів на одиницю площі і величина масштабу перебувають у прямопропорційній залежності – із збільшенням кількості деструкцій на одиницю площі виникає потреба укрупнення масштабу, і навпаки – невелика площа зниклого поселення та незначна кількість об'єктів дозволяють зменшити масштабну шкалу. Найчастіше використовуються шкали 1 : 2000, 1 : 500 та 1 : 1000. Виготовлення плану зниклого поселення вимагає скрупульозної роботи протягом всього пошуково-зйомочного процесу. По суті, воно є одним з визначальних моментів в геодезично-топографічних дослідженнях, оскільки на основі рельєфних слідів

об'єктів, які не завжди точно співпадають на практиці з відкритими спорудами, ми отримуємо відомості про площу поселень та тип їх забудови, характер деструкцій тощо. Рівень цієї інформації є достатньо вагомий, але не настільки, щоб можна було відразу ж приступити до вирішення як вузьких (конкретних), так і широких (узагальнюючих) проблем економічного чи соціального характеру, згідно зі сучасними вимогами. Оптимальним варіантом формування джерельної бази є поєднання геодезично-топографічних та археологічних робіт, як це мало місце свого часу в Чехії. Запропонований синтез зумовлений метою пошукових робіт в кожному конкретному випадку, через що може скластися враження про існування безлічі ступенів такого поєднання. Але це зовсім не так. Якщо хоч трохи абстрагуватися, то виявляється, що на сьогодні умовно можна виділити три ступені поєднання геодезично-топографічних та археологічних досліджень.

Основу найнижчого ступеня складають виключно геодезично-топографічні дослідження, тобто аналіз деструкцій та пошукові роботи на предмет виявлення, фіксації і попереднього датування нововідкритих зниклих поселень. Тільки на завершальній стадії робіт вони доповнюються вибіркоким зондуванням, а деколи і розкопками незначної площі окремих об'єктів. Зазначені заходи спрямовані на здобуття інформації про типи тих чи інших споруд, час їх побутування, площу поширення культурного шару зниклих поселень тощо.

Другий ступінь однаково спирається як на ГТД, так і на широкомасштабні розкопки виявлених житлово-господарських, ремісничих, оборонних, культових та інших комплексів, куди зараховуються деструкції різних груп, що органічно поєднуються між собою чи значної частини пам'ятки взагалі.

Найскладнішим в запропонованій градації є третій ступінь. Від двох попередніх він відрізняється не тільки кількісно, але й якісно, оскільки геодезично-топографічні та археологічні дослідження поширюються не на одну, а на декілька синхронних пам'яток, які свого часу входили до певної територіальної, або навіть мікрорегіональної цілісності типу громади ("гніздо-поселень" за Б. О. Тимощуком) чи навіть об'єднання громад. Вивчаються не тільки зниклі поселення з їх речовим матеріалом, типами споруд, планувальною структурою тощо, але й палеоекономічне середовище з усіма наявними в той час ресурсами. Проведення таких робіт суттєво збагачує джерельну базу, яка дозволяє ставити і вирішувати широкі узагальнюючі проблеми ранньосередньовічної доби, зокрема, систему заселення того чи іншого регіону, соціальну стратифікацію тогочасної спільноти, її економічний і політичний рівень розвитку в межах того чи іншого регіону тощо.

Продуктивність синтезу географічно-топографічного та археологічного досліджень на всіх ступенях до певної міри була апробована нами в Прут-Сиретському Передгір'ї (Коростоватське) та в районі Стільсько-Бібрської височини (Стільське) "гнізда-поселень".

Важливість і, як на нашу думку, необхідність обґрунтування і впровадження геодезично-топографічного методу полягає також у теоретико-

методологічному плані – критичному аналізу деяких підходів під час розкопок “закритих” та “відкритих” археологічних комплексів.

На рільничих угіддях, там де було поселення, виділяються зазвичай плями, що відрізняються від навколишнього ґрунту. Вони можуть містити попіл, черепки, кістки, каміння. Особливого значення варто надати огляду котлованів під забудову, кар’єрів, ровів. Необхідно оглядати місця земляних виїмок, зсувів. Під час розвідки рекомендується також використовувати проби, отримані із закритих культурних прошарків за допомогою бура.

Нерідко культурні залишки і шари є відкритими. Це, в основному, відбувається природним шляхом: коли культурні залишки покриті незначним дерном або в піщаному ґрунті, де спостерігаються так звані видуви. Вони зазвичай проходять на культурному шарі, так як ці місця бувають слабше задерновані.

Варто сказати і про інші характерні випадки природних руйнувань: дія ярів, підмивання берегів річками і утворення прирічкових оголень терас. Такі оголення потрібно детально оглядати, звертаючи увагу не лише на них, але й на матеріал, що обсипався біля води. Бо ж культурний шар може бути повністю зруйнований.

Пошуки безкурганних могильників методично складні. Під час спорудження могил початково були якісь надмогильні конструкції із дерну, верхніх шарів ґрунту, дерева, які з часом не збереглися. Однак, сліди від них усе ж залишаються. Вони можуть бути помітними у вигляді зовсім невеликих горбиків, або навпаки заглиблень, а можуть бути позначені різницею рослинного покриву.

Інша справа з курганными могильниками різних типів. Зазвичай про них знає місцеве населення. Розташовані вони на відносно рівних місцевостях, в гірській місцевості – в долинах. Їх не потрібно шукати в низинах, заболочених місцевостях. На поверхні вони помітні по-різному, в залежності від техніки спорудження і розмірів: зовсім задерновані, зарослі і майже непомітні на поверхні, огорожі з каміння, які до того ж важко відрізнити від каміння, що лежить природно. У таких випадках допомагає лише дуже уважний огляд місцевості, виявлення закономірностей у розташуванні каміння, невеликих підвищень дерну, різниці в рослинному покриві. При цьому достатньо вловити одну із конструкцій, щоби потім виявити закономірність у їх розташуванні. Також важко віднайти невеликі земляні кургани. Стається, що вони виділяються над поверхнею поля всього лише на 20–30 см. Допомагає у таких випадках знову ж таки різниця в рослинності, відмінності в кольорі ґрунту на розораних полях. Розвідку таких пунктів доцільніше проводити вранці або ввечері, коли бокове освітлення робить помітнішими, як би більш випуклими всі нерівності на поверхні поля.

Виявлений на поверхні культурного шару у кротовинах, в стінках іригаційних каналів та будівельно-земляних котлованів, ярах та вимоїнах лісових і польових доріг рухомий матеріал та нерухомі артефакти в т. ч. й ті, що віднайдені за поверхневими слідами /житлового (заглиблені і наземні споруди),

господарського (споруди, ями), виробничого (місця виробництва, печі тощо), комунікаційного (дороги, мости, пристані) та культового (кургани, могильники, кенотафи, склепи, сакральні будівлі та місця тощо) призначення/ слід фіксувати за допомогою описового, креслярського та фотографічного методів.

Під час формування кадастру особливого значення набуває фіксація даних географії в межах ресурсної зони: характеристик рельєфу, гідросистеми, сучасних та похованих ґрунтів, рослинного покриву за допомогою методів природничих дисциплін. Наприклад, селище знаходиться в межах лісостепової зони, Розтоцько-Опільської області, Бібрсько-Перемишлянського району. Воно розташоване на пологому південному схилі Розтоцького вододілу (296–299 м за балтійською системою висот), на правому березі р. Гнила Липа (лівий доплив Дністра). З північного сходу та сходу до країв селища прилягають широкі болотисті заплави, за якими простягаються підвищення покриті правічними буковими лісами. З півдня знаходяться незначні ділянки орних угідь, з переважанням сірих слабо гумусованих ґрунтів. Із заходу пам'ятка межує з лісовим масивом.

Третій етап створення археологічного кадастру розпочинається з того, що місця проведення археологічних розвідок фіксуються на топографічних картах: замкнутою лінією оконтурюється ділянка розвідки, і позначаються всі обстежені і раніше виявлені пам'ятки археології. Для цього використовуються кадастрові карти (за наявності у ЦДІА у м. Львові), карти В. Тейсера кінця XIX ст., топографічні карти (1 : 50 000 та 1 : 25 000), а також вкопювання аерокосмічних зйомок.

Пам'ятки археології на картах нумеруються, розшифровка номерів подається в легенді до карти. Назви нововиявлених пам'яток археології даються за назвою найближчого населеного пункту, а у випадку його відсутності - за назвами найважливіших географічних орієнтирів.

При цьому, під час розвідок для кожної пам'ятки археології повинні бути виконані: а) опис, що включає географічне положення, прив'язку до найближчих водоймищ і населених пунктів, характеристику рельєфу і топографічних особливостей. В характеристиці повинні міститися свідчення про форму і розміри пам'ятки археології, стан її поверхні (наявність будівель, дерев, ям, зсувів, інших пошкоджень і т.п.), площу поширення знахідок, потужність і склад культурного шару (якщо на пам'ятці археології є оголення або проводилося шурфування), а також свідчення про неї в літературі та архівних матеріалах, місцеву назву, теперішнє використання і збереженість; б) ситуаційний план місцевості або вкопювання з крупномасштабної карти, які детально характеризують місце розташування пам'ятки археології і мають конкретні, легко знаходжувані на місцевості орієнтири. Бажана фіксація координат пам'ятки археології з використанням приладів глобального позиціонування; в) топографічний план (масштабом 1 : 1000 або крупнішим, залежно від величини), що охоплює територію, необхідну для розуміння геоморфологічної ситуації з рельєфом, переданим горизонталями, які й відображають усі особливості пам'ятки археології і навколишньої місцевості. На план обов'язково

наносяться рослинні зони, будівлі, всі пошкодження поверхні, розкопи, шурфи і зачистки, зроблені раніше і в поточному сезоні. Доцільним є нанесення попередньо визначених меж обстеженої пам'ятки археології на земельні плани (рис. 6); г) фотографічна фіксація пам'ятки археології, що повно і точно передає особливості рельєфу і топографічну ситуацію. Під час фотографування конкретних об'єктів (вали, кургани і ін.) і інших деталей городища, селища чи могильника необхідне використання масштабної рейки (рис. 7); д) супутникова навігаційна система глобального позиціонування на базі часових та віддалемірних вимірювань дозволяє визначати координати точок, місцезположення пам'ятки, обчислити відстань й напрямок до пункту. Глобальна система визначення місцезнаходження – Global Positioning System (GPS) – це супутникова навігаційна система, яка дає підстави вносити координати, швидкість і напрямок руху об'єктів в будь-якій точці земної кулі, в будь-який час доби, при будь-якій погоді. Система GPS, яка початково була створена з метою навігації, знайшла широке застосування в геодезії, географічних інформаційних системах (ГІС) та інших галузях науки. За допомогою пристроїв (GPS) на топографічному плані пам'ятки виставляються декілька реперів (пунктів прив'язки) (див. рис. 6). д) збір підйомного матеріалу, відбір артефактів із шурфів і складання опису з точною паспортизацією кожної знахідки. В процесі роботи на пам'ятці археології потрібно визначити характер культурного шару нововідкритої або відомої, але не підданої розкопкам пам'ятки археології, проводити на ній невеликі земляні роботи: закладання розвідкових шурфів, зачистку оголень і зондування з використанням бурів і шупів. Під час проведення земляних робіт необхідно намагатися до мінімального відкриття культурного шару, обмежуючись зачисткою і фіксацією вже наявних оголень: обривів, зсувів, стінок ям, котлованів або інших пошкоджень. Закладання шурфів на пам'ятці археології, що розкопувалась раніше, дозволяється лише для уточнення меж, а також потужності і характеру культурних нашарувань. Категорично забороняється порушення цілісності археологічних об'єктів: шурфування курганів, давніх поховань, житлових западин або інших візуально виражених на поверхні об'єктів, а також вилучення артефактів, збереження яких не може бути забезпечене. У випадку закладання розвідкових шурфів кількість їх для однієї пам'ятки археології не повинно перевищувати трьох, а загальна площа – 20 м². Розміри шурфів визначаються характером пам'ятки археології, але у всіх випадках вони повинні мати площу не менше 1 м². Під час виявлення залишків жител й інших давніх будівель не можна порушувати їх цілісності. Розкопки на цьому місці слід перервати, залишки будівлі зафіксувати і законсервувати шурф. У випадку виявлення поховання його необхідно дослідити і виконати усі види фіксації.

Розвідкові шурфи і зачистки повинні бути нанесені в масштабі на план досліджуваної пам'ятки археології, задокументовані, в тому числі, фотографічно (див. рис. 7, 2) і зафіксовані щоденниковими записами. Обов'язковими є складання планів і всіх профілів шурфів і зачисток, в масштабі не менше 1 : 20 (див. рис. 7).

Після закінчення розвідкових робіт всі шурфи повинні бути засипані, що підтверджується фотографією, на якій повинна бути показана ділянка пам'ятки археології з даним шурфом.

Використання металодетектора допускається за наявності топографічного плану пам'ятки з координатною сіткою масштабом не менше 1:100 і трьохмірною фіксацією розташування знахідок. Така робота доцільна у випадках: а) на ділянках пам'яток археології, що руйнуються (пасовисько, оголення тощо) на глибину потривоженого культурного шару; б) для попереднього обстеження досліджуваних площ і об'єктів без вилучення предметів із культурного шару; в) для перевірки перевідкладеного культурного шару і ґрунту викидів під час робіт на пам'ятці археології і після їх завершення; г) увесь рухомий матеріал, виявлений в процесі розвідок, повинен бути ретельно зібраний, забезпечений етикетками з точним зазначенням місця і умов знахідки і занесений в польовий опис.

На **четвертому етапі** створення археологічного кадастру артефакти (підйомний матеріал та знахідки виявлені у шурфах) фотографуються, зарисовуються і подаються окремими додатками після інструментального плану, планів і профілів траншей та шурфів, фотографій із загальними видами пам'ятки та окремих найважливіших об'єктів, в т. ч. і виявлених під час шурфування, а також література про дослідження пам'ятки чи для наведення необхідних аналогій.

В результаті польових та камеральних робіт повинна бути зібрана інформація, яка дозволить максимально повно охарактеризувати нововідкриті чи повторно обстежені пам'ятки і внести отриману інформації до комп'ютерної баз даних. Як видно із поданого вище, переважна більшість позицій щодо характеристики пам'ятки або ж окремих нововідкритих об'єктів, передбачених на теоретичному рівні, висвітлена. Решту аспектів, які містять детальніші відомості, зокрема, про: її обліковий (реєстровий) номер; адміністративну та географічну прив'язки, найближче природне оточення в радіусі від 1 до 5 км тощо додається в під час формування електронного каталогу.

На нашу думку, інформацію, що вводиться в каталог слід поділити на п'ять блоків:

I блок. Загальні відомості про пам'ятку				
1	2	3	4	5
Реєстровий номер	Назва	Тип	План	Площа
II блок. Місцезнаходження. Адміністративна прив'язка				
6	7	8		9
Область	Район	Населений пункт		Вулиця, урочище

II блок. Місцезнаходження. Географічна прив'язка					
10	11	12	13	14	15
Зона	Область	Район	Ландшафт	Урочище	Фація
III блок. Артефакти. Нерухомі об'єкти різноцільового призначення					
16	17	18	19	20	
Оборонні	Громадські	Житлові	Господарські	Господарсько-виробничі	
III блок. Артефакти Нерухомі об'єкти культового і поховального призначення					
21	22	23	24	25	
Культові місця	Культові споруди загального призначення	Культові споруди індивідуального призначення	Поховальні місця	Поховальні об'єкти	
III блок. Рухомі артефакти					
26	27	28	29	30	31
Керамічні вироби	Вироби з каменю, кременю	Вироби з металу	Вироби з кістки	Вироби зі скла, пасти, дорогоцінного каміння	Вироби з органічних матеріалів
III блок. Рухомі артефакти					
32			33		
Одиничні знахідки			Скарби		
IV блок. Датування					
34	35	36	37	38	
Культура	Період	Етап	Фаза	Час	
V блок. Довідкова інформація					
39		40	41		
Час і автор відкриття пам'ятки		Література	Примітки		

Текстова, креслярська та фотоінформація вноситься в таблицю (програма Excel), яка і є своєю базою даних, що сформовані практично науковою мовою. Перехід від природної, через наукову і до документальної мови – процес надзвичайно складний. Він потребує уніфікації понятійно-категорійного апарату та вибору одного вектора пошукового процесу.

Такий підхід до формування археологічних джерел в рамках археологічного кадастру дасть змогу: а) поділити відомі археологічні пам'ятки

на базові, тобто ті, де проводилися широкомасштабні стаціонарні польові роботи та ті, що мають інформативний характер. Як правило, до останніх слід віднести селища, городища, виробничі центри і могильники досліджені шляхом розвідувальних робіт, на яких не проводилося шурфування і відомості про характер культурного шару, їх коротко- чи довготривалість відсутні; б) розширити трактування екологічних фактів в системі заселення на мікро, мезо- та макрорівнях. При цьому, до тих фрагментарних відомостей про топографію пам'яток, яка зібрана у архівних джерелах та відома з наукової літератури буде додана інформація з конкретної пам'ятки; в) визнати методику польових стаціонарних робіт наших попередників, як таку, що дозволяє формувати максимально об'єктивний корпус археологічних джерел, з урахуванням плані- та стратиграфії об'єктів і рухомого матеріалу, а також кваліфікованої описової, креслярської та фотофіксації. Саме такий підхід сприятиме розробленню комп'ютерну тест-програму каталогізації пам'яток раннього середньовіччя та узгодженню її із програмами суміжних регіонів, де буде враховано вище перелічені теоретико-методологічні підходи до формування джерельної бази. Особливе місце в ній надаватиметься характеристиці рухомого матеріалу і, зокрема, того, якому відводиться роль хронологічних індикаторів.

Створення наукової програми комп'ютерної бази даних, що підтримуватиметься у всесвітній мережі Інтернет розблокує і водночас здешевить доступ до археологічних фондів науково-дослідних установ України. Такий підхід здійснюється у двохрівневому варіанті доступу: один для загального користування, з метою пропаганди історичних цінностей країн, другий – для фахівців з дописемної історії, і зокрема археологів, з метою збереження нововідкритих пам'яток від несанкціонованих досліджень.

На другому етапі підтримка у мережі бази даних планується за рахунок ресурсів профільних установ в галузі археології та Державної служби охорони культурної спадщини. За результатами практичних досліджень можна буде здійснювати видання каталогів та монографічних праць з проблем збереження та вивчення пам'яток археології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Авдусин Д. А.* Полевая археология СССР. – М., 1972.
2. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – К., 1982.
3. *Баран В. Д.* Некоторые итоги изучения раннеславянских древностей Верхнего Поднестровья и Западной Волины // AR. – Т. XX-2. – Praha, 1968. – S. 583–593.
4. *Корчинський О. М.* Звіт про підсумки археологічних досліджень на території Верхнього Подністров'я у 1989 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. – Од. зб. 23571.
5. *Крушельницька Л. І.* Дослідження верхніх шарів поселення біля с. Бовшів Івано-Франківської області у 1961 р. // МДАПВ. – К., 1964. – Вип. 5. – С. 130–137.
6. *Мартынов А. И., Шер Я. А.* Методы археологического исследования. – М., 1989.
7. *Михайлина Л. П.* Населення Верхнього По пруття VIII–X ст. – Чернівці, 1997.

8. Русанова И. П., Тимощук Б. А. Кодын – славянские поселения V–VIII вв. н. э. на р. Прут. – М., 1984.
9. Тимощук Б. О. Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К., 1976.
10. Филипчук М. А. Геодезично-топографічні дослідження ранньослов'янських поселень // Тези конф. “Населення Прутсько-Дністровського межиріччя та суміжних територій”. – Чернівці, 1994. – С. 28–30.
11. Филипчук М. А. Слов'янські поселення VIII–X ст. в Українському Прикарпатті: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996.
12. Филипчук М. А. Топографія пам'яток культури типу Луки Райковецької у Прикарпатті // Бойківщина. Історія та сучасність. – Львів; Самбір, 1996. – С. 29–31.
13. Филипчук М. А. Пліснеський археологічний комплекс (стан і перспективи дослідження) // Волино-Подільські археологічні студії. – Львів, 1998. – С. 279–286.
14. Филипчук М. А. Дослідження городищ у Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник – Львів, 1998. – С. 85–97.
15. Филипчук М. А. Звіт про проведення суцільних обстежень на території Перемишлянського району Львівської області у 2008 р. в рамках “пілотного” проекту “Археологічний кадастр України /Львівська область” // Науковий архів Інституту археології ЛНУ ім. І. Франка.
16. Baran V. D. Die frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine // Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie. – Verlag Philipp von Zabern, Band 8. – Mainz am Rhein, 1986. – S. 73–176.
17. Конопка М. AZP – co to takiego? // Z otchłani wieków. – Wrocław; Warszawa, 1981. – Т. 3. – S. 146–154.

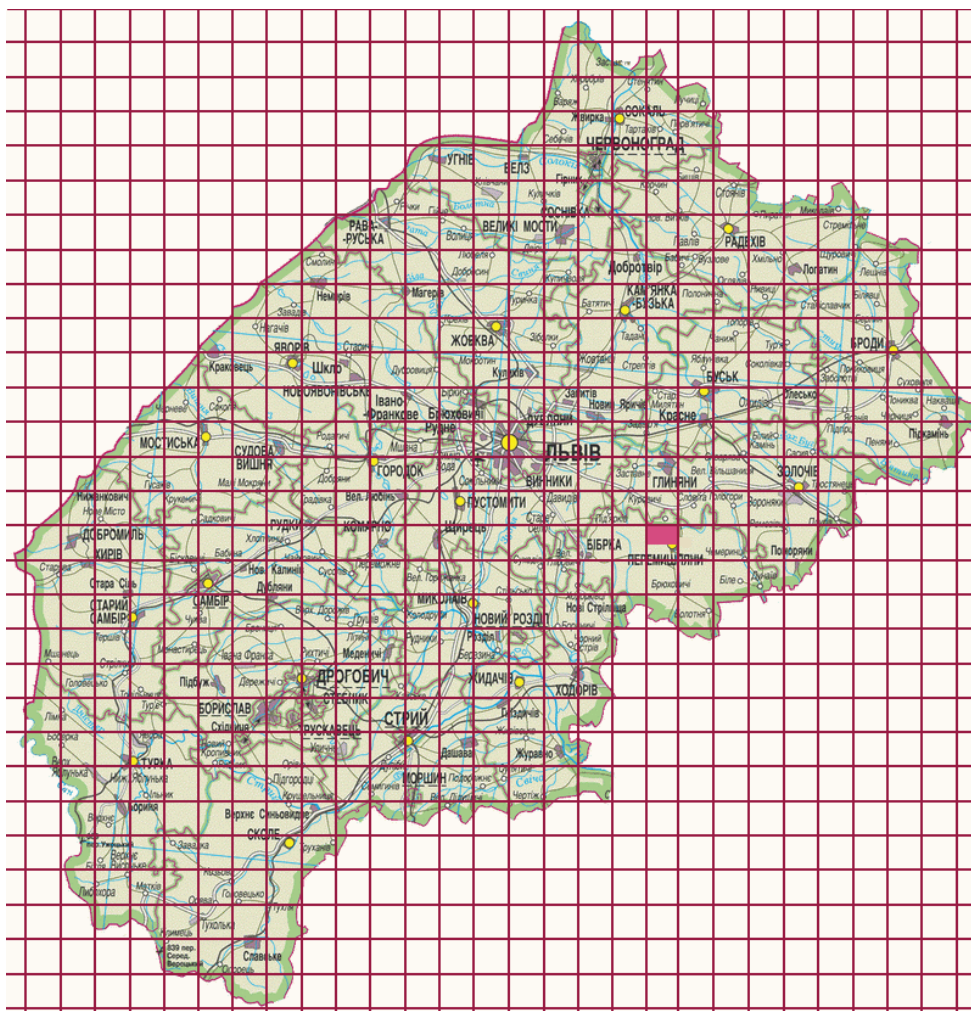

Рис. 1. Сітка квадратів для створення археологічного кадастру України /Львівська область/.

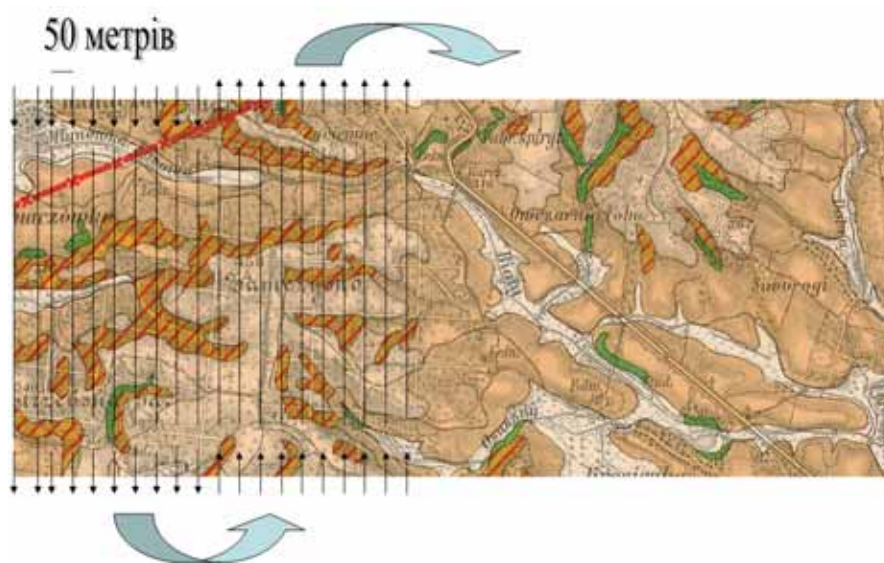

Рис. 2. Схема маршруту під час суцільного обстеження території човниковим способом.

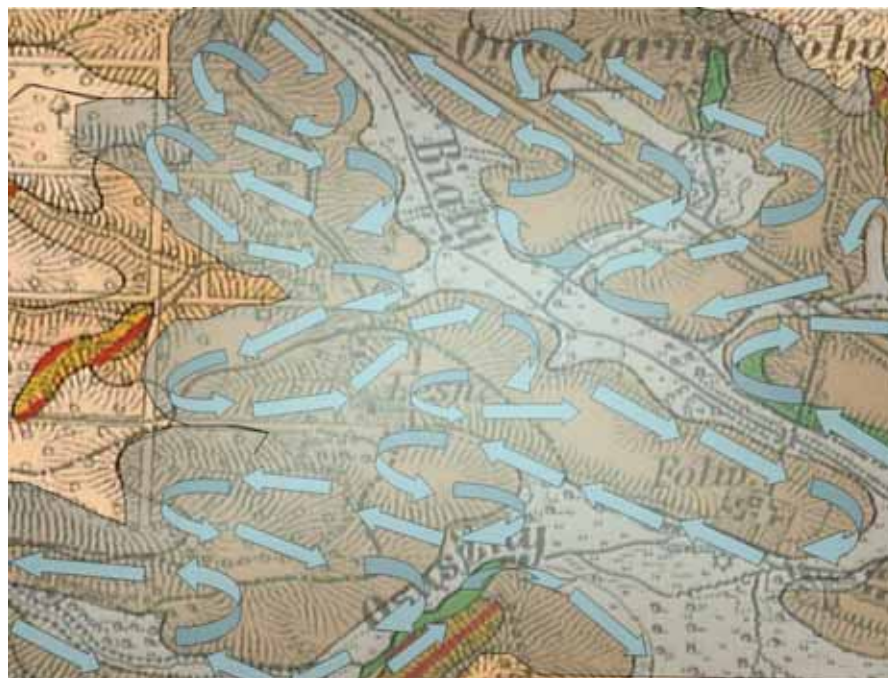

Рис. 3. Схема маршруту під час суцільних обстежень території за гідросіткою.

Поверхневі сліди:

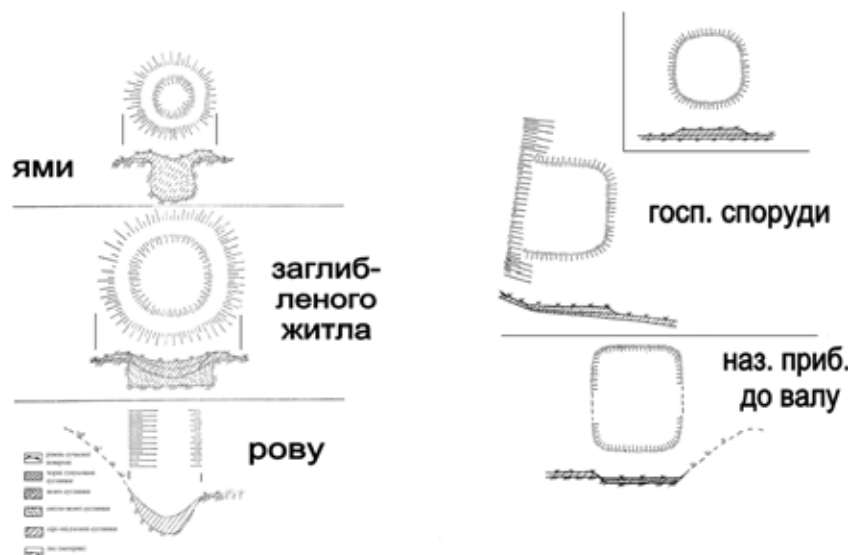

Рис. 4. Поверхневі сліди “увігнутого” та “площинного” типу.

Поверхневі сліди:

Рис. 5. Поверхневі сліди “випуклого” типу.

1

2

Рис. 6. Топографічно-геодезичний план селища Севороги-II (1);
вигляд на селище Севороги-II з північного заходу (2).

1

Севороги II

2

Рис. 7. Селище Севороги-II. Траншея I. Керамічний посуд із заповнення споруди (1);
Вигляд культурного шару та заповнення об'єкта № 1 (2).

Додаток I
**Приклад оформлення документації для подачі
до комп'ютерної бази даних**

Городище відкрите В. В. Ауліхом 1968 р. В 1989 р. його досліджувала Верхньодністрянська слов'яноноруська постійно діюча археологічна експедиція, активну участь в роботі якої приймав автор [Корчинський, 1989, 9 с.]. 2008 року пам'ятку повторно обстежено експедицією Інституту археології НАН України та Інституту археології ЛНУ ім. І. Франка у рамках пілотного проекту "Археологічний кадастр України /Львівська область/".

Городище знаходиться в правічному буковому лісі за 2,8 – 3,0 км від АС с. Затеми (аз. 235°–240°) та 1,5 – 2,1 км від південної окраїни с. Ганачівка (аз. 135°–140°) на південно-західних схилах г. Замчисько.

Географічні координати центральної та північно-східної частини пам'ятки, встановлені за допомогою GPS, є наступними: T1 (розрив I валу з напільної сторони) – Н – 420 м, N – 49° 41' 52.5", E – 24° 27' 26.2"; T2 (розрив II валу з напільної сторони) – Н – 420 м, N – 49° 41' 52.1", E – 24° 27' 24.9"; T3 (западина між I та II валами) – Н – 420 м, N – 49° 41' 52.7", E – 24° 27' 25.0"; T4 (кам'яний виступ в центральній частині городища) – Н – 410 м, N – 49° 41' 51.1", E – 24° 27' 22.5"; T5 (западина на південний захід від III кільцевого валу) – Н – 390 м, N – 49° 41' 44.4", E – 24° 27' 13.5" (рис. 1).

В плані географії городище знаходиться в лісостеповій зоні, Розтоцько-Опільської області, Бібрсько-Перемишлянського району. Воно розташоване на великих горбах, відносно висотою 80–100 і більше метрів, з плоскими вершинами та спадистими (10–20°) схилами, які знаходяться на правому березі невеличкого потоку Тимковецький, що впадає в р. Полтву (правий доплив Західного Бугу). Пам'ятка займає південно-західні та західні схили, які покриті буковим лісом. Верхня площадка має незначну південну та південно-західну експозицію. З напільної (східної) сторони городище обмежене трьома лініями оборони. Відстань між першою і другою сягає 40–135 м, а другою і третьою – 25–40 м. З півночі і сходу центральна ділянка, розміром 110×95 м, оточена двома, а із заходу та півдня – трьома валами і ровами. Решту, здебільшого недобудованих, ліній оборони знаходяться на значних відстанях від центральної ділянки городища в південно-західному та північно-західному напрямках. Разом з природними перешкодами (ярами та болотами) вони обмежують укріплену територію площею близько 65 га (див. рис. 1). Залишки ровів та валів досить добре збереглися завдяки тому, що після припинення функціонування городища вони знову поросли буковим лісом і дія антропогенного фактора впродовж століть була зведена до мінімуму. Середня ширина збереженої основи насипу валу в центральній частині городища (в місцях руйнації лісовими дорогами) сягає 8–9, а висота – 1,5–2 м (фото. 1). На помірних схилах, паралельно до земляних насипів із зовнішньої сторони, збереглися рови (шир. 5–6 і глиб. 0,8–1,5 м.). Потужність "зовнішніх" ліній захисту є суттєво меншою: ширина збереженої основи насипів сягає 6, а висота – 0,7–1,0 м. Водночас відповідно

зменшується ширина та глибина ровів (3–5 і 0,8–1,0 м), які на стрімких схилах переходять в ескарпи. Слід зазначити, що лінії оборони досить добре вписуються в конфігурацію ландшафту. Через кожні 12–14 м “зовнішні” вали і рови мають незначні “зломи”. Такі риси поверхневих слідів оборонних укріплень повністю відповідають тим, що стаціонарно вивчалися нами в Стільську, Пліснеську, Тростянці, Завалові, та на багатьох городищах українського Прикарпаття [Филипчук, 1996. С. 80–104; Филипчук, 1998. С. 279–286; Филипчук, 1998 а. С. 85–97].

В південній частині центральної ділянки городища зберігся виступ скельних порід, який в плані має підквадратну форму, розміром 16×19 м, та максимальну висоту до 2,5 м. В оголеному культурному шарі біля підніжжя виступу виявлено фрагменти вінець і боковин кружальних кухонних горщиків. Вінця горщиків відхилені назовні. Коротка шийка плавно переходить до плічок. Текстура керамічного тіста легкосуглинкова, із домішками дрібно- та середньозернистого піску. Товщина боковин сягає 0,8–1,0 см. Їм притаманний пічний випал і досить добра редуція. Ці знахідки керамічного посуду можуть бути попередньо віднесені до райковецької культури (IX–X ст.). Подібний посуд віднайдено в добре стратифікованих комплексах Буківни, Стільська, Пліснеська [Филипчук, 1996. С. 80–104; Филипчук, 1998. С. 279–286; Филипчук, 1998 а. С. 85–97]. До речі, подібний виступ скельного каміння виявлено в західній частині городища між I та II кільцевими лініями.

Окрім охарактеризованих ліній захисту, на городищі виявлено і картографовано 376 западин – поверхневих слідів від споруд заглибленого типу. Діаметр кожної із западин сягає від 3 до 4 м, глибина – 0,5–0,8 м. Довкола кожного об’єкта простежується валоподібний насип – штучне нарощення земляних стін. За винятком центральної ділянки, западини розташовані по всій площі пам’ятки. Дві такі западини досліджені О. М. Корчинським у 1989 р. [Корчинський, 1989]. Тут він відкрив залишки заглиблених жител з пічками-кам’янками та рухолим матеріалом IX–X ст.

З північного заходу до городища прилягають орні угіддя, де переважають темно-сірі, а у верхній частині схилу сірі гумусовані суглинки. На віддалі 1,5–2 км на схід від городища правічні букові ліси змінюються пасовищами та орними угіддям, з темно-сірими гумусованими суглинковими ґрунтами.

Отже, повторне обстеження пам’ятки дозволяє констатувати, що за характером залишків валів та ровів, западин, їхнім плануванням, а також віднайденим рухолим матеріалом городище в с. Ганачівка треба віднести до другого періоду райковецької культури (IX–X ст.).

Література:

1. Корчинський О. М. Звіт про підсумки археологічних досліджень на території Верхнього Подністров’я у 1989 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. Од. зб. 23571. 9 с.

2. Филипчук М. А. *Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті/ Дисертація на здобуття наук. ступеня к. і. н.* – Львів, 1996. – 396 с.
3. Филипчук М. А. *Пліснеський археологічний комплекс (стан і перспективи дослідження) // Волино-Подільські археологічні студії.* – Львів, 1998. – С. 279–286.
4. Филипчук М. А. *Дослідження городищ у Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник.* – Львів, 1998а. – С. 85–97.

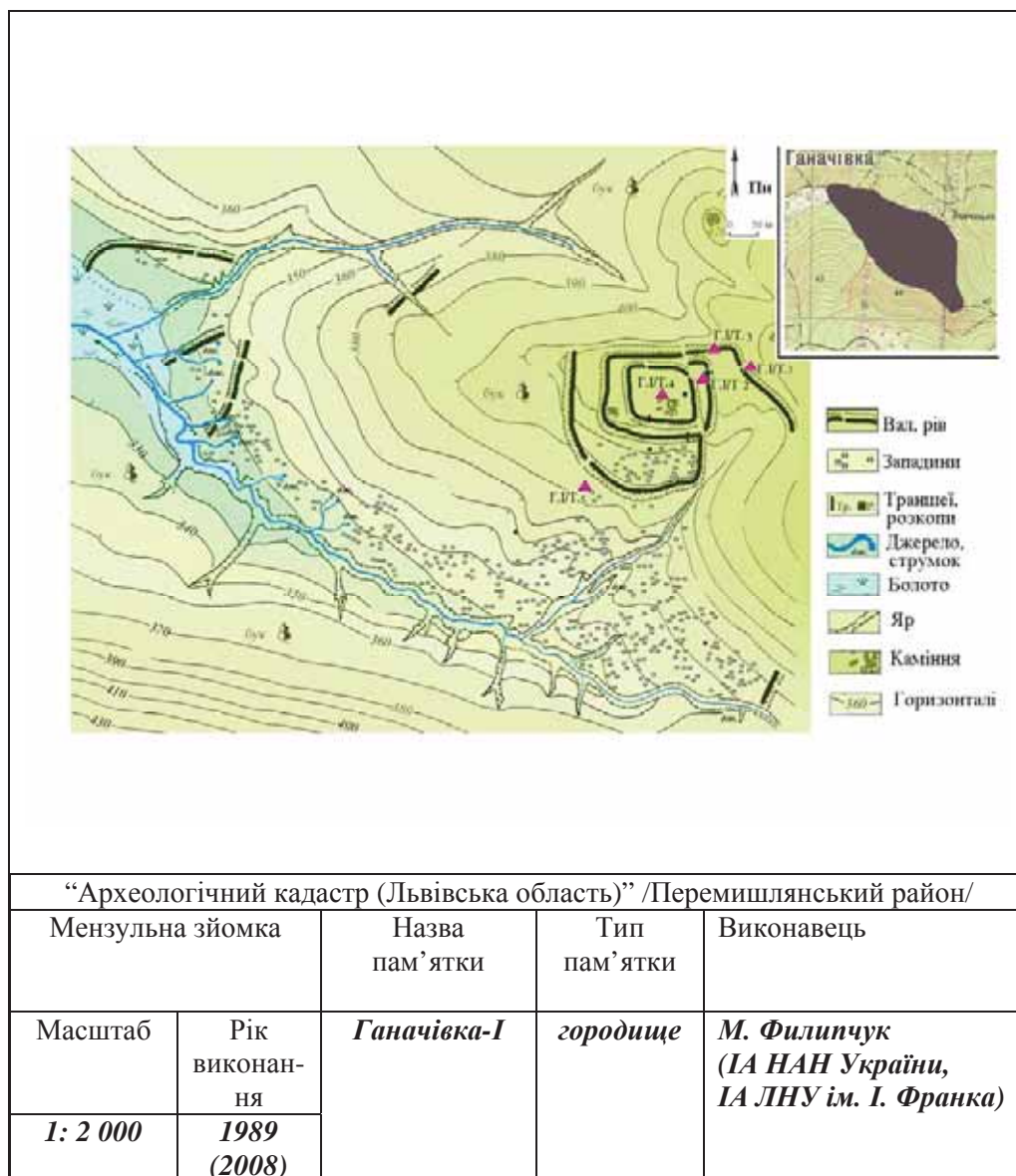

Рис. 1. Інструментальний план городища Ганачівка.

Пам'ятка: <i>Ганачівка-І</i> Тип: <i>городище</i> Рік досліджень: <i>2008</i> Область: <i>Львівська</i> Район: <i>Перемишлянський</i> Населений пункт: <i>Ганачівка</i> Урочище: <i>Замчисько</i>	Розкоп: Сектор: Квадрат: Об'єкт: Шар:	Формат: <i>10×15 см</i> Вид: <i>кольоровий</i> Виконав: <i>М. Филипчук</i> Дата: <i>13. 10. 08</i> Місце зберігання: <i>електронний архів</i> <i>ІА ЛНУ ім. Івана Франка:</i> E-mail: <i>archeofilip@ukr.net</i>
		
Опис: на передньому плані вигляд на рів та вал з півночі.		
Примітки: територія городища знаходиться під покривом букового лісу. Поверхневі сліди нерухомих об'єктів добре збереглися.		
Заповнив: <i>М. Филипчук</i>	Дата: <i>17. 12. 08</i>	

Фото 1. Рів і вал Ганачівського городища. Вигляд з півночі.

Пам'ятка: <i>Ганачівка I</i> Тип: <i>городище</i> Рік досліджень: <i>2008</i> Область: <i>Львівська</i> Район: <i>Перемишлянський</i> Населений пункт: <i>Ганачівка</i> Урочище: <i>Замчисько</i>	Розкоп: Сектор: Квадрат: Об'єкт: Шар:	Формат: <i>10×15 см</i> Вид: <i>кольоровий</i> Виконав: <i>М. Филипчук</i> Дата: <i>13. 10. 08</i> Місце зберігання: <i>електронний архів</i> <i>ІА ЛНУ ім. Івана Франка:</i> E-mail: <i>archeofilip@ukr.net</i>
		
Опис: на передньому плані вид на рів та вал з північно-східної сторони.		
Примітки: територія городища знаходиться під покривом букового лісу. Поверхневі сліди нерухомих об'єктів добре збереглися.		
Заповнив: <i>М. Филипчук</i>	Дата: <i>17. 12. 08</i>	

Фото 2. Рів і вал Ганачівського городища. Вигляд з північно-східної сторони.

Пам'ятка: <i>Ганачівка I</i> Тип: <i>городище</i> Рік досліджень: <i>2008</i> Область: <i>Львівська</i> Район: <i>Перемишлянський</i> Населений пункт: <i>Ганачівка</i> Урочище: <i>Замчисько</i>	Розкоп: Сектор: Квадрат: Об'єкт: Шар:	Формат: <i>10×15 см</i> Вид: <i>кольоровий</i> Виконав: <i>М. Филипчук</i> Дата: <i>13. 10. 08</i> Місце зберігання: <i>електронний архів</i> <i>ІА ЛНУ ім. Івана Франка:</i> <i>E-mail:</i> <i>archeofilip@ukr.net</i>
		
Опис: на передньому плані вигляд на западину, кільцеві рів та вал центральної частини городища (південно-західна ділянка).		
Примітки: територія городища знаходиться під покривом букового лісу. Поверхневі сліди нерухомих об'єктів добре збереглися.		
Заповнив: <i>М. Филипчук</i>	Дата: <i>17. 12. 08</i>	

Фото 3. Рів і вал Ганачівського городища. Вигляд з південного заходу.

Пам'ятка: <i>Ганачівка I</i> Тип: <i>городище</i> Рік досліджень: <i>2008</i> Область: <i>Львівська</i> Район: <i>Перемишлянський</i> Населений пункт: <i>Ганачівка</i> Урочище: <i>Замчисько</i>	Розкоп: Сектор: Квадрат: Об'єкт: Шар:	Формат: <i>10×15 см</i> Вид: <i>кольоровий</i> Виконав: <i>М. Филипчук</i> Дата: <i>13. 10. 08</i> Місце зберігання: <i>електронний архів</i> <i>ІА ЛНУ ім. Івана Франка:</i> <i>E-mai: archeofilip@ukr.net</i>
		
Опис: на передньому плані вигляд на скельний виступ в центральній частині городища.		
Примітки: територія городища знаходиться під покривом букового лісу. Поверхневі сліди нерухомих об'єктів добре збереглися.		
Заповнив: <i>М. Филипчук</i>	Дата: <i>17. 12. 08</i>	

Фото 4. Скельний виступ на центральній ділянці Ганачівського городища.
Вигляд з південного заходу.

**CREATION OF ARCHAEOLOGICAL CADASTRE IN HILLY LOCALITY
(THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS)****M. Fylypchuk, N. Steblyi***Ivan Franko Lviv National University**Unniversitetska St. 1, Lviv, 79000, e-mail: archeofilip@ukr.net, nstebliy@ukr.net.*

After results of researches which were held within pilot project “Archaeological cadastre of Ukraine /Lviv region/ (2008–2009)”, in article main formulation principles of archaeological cadastre for hilly locality are given. Expediency of gradual holding of solid archaeological examinations is shown. Is described four stages: I – preparatory works, II – solid examinations, III – exploration works with famous and new archaeological monuments, IV – laboratory works with materials and preparation for creation of computer database.

Key words: archaeological cadastre, archaeological exploration, archaeological monument, shuttle method of territory exploration, hydrological network, sondage, lifting material, stratigraphy, laboratory work, archaeological database.

**СОЗДАНИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО КАДАСТРА В ХОЛМИСТОЙ МЕСТНОСТИ
(ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)****М. А. Фылыпчук, Н. Я. Стеблій***Львовский национальный университет имени Ивана Франко**ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000,**e-mail: archeofilip@ukr.net, nstebliy@ukr.net*

В статье на основании результатов исследований в рамках пилотного проекта “Археологический кадастр Украины /Львовская область” (2008–2009 гг.), изложено методические рекомендации по созданию археологического кадастра в холмистой местности. Указано на целесообразность поэтапного проведения сплошных археологических обследований. В процессе исследовательских работ выделено четыре этапа: I – подготовительные работы; II – сплошные обследования; III – разведочные работы на известных и новых памятниках; IV – камеральная обработка материалов и подготовка к созданию компьютерной базы данных.

Ключевые слова: археологический кадастр, археологическая разведка, памятник, челночный способ обследования территории, гидросеть, шурф, подъемный материал, стратиграфия, камеральная обработка, археологическая база данных.

Стаття надійшла до редколегії 27. 02. 2010

Прийнята до друку 28. 03. 2010